

Analyyttisen metafysiikan tilasta

Loogisen empirismin hylkäämät metafysiikka ja ontologia palasivat analyttisen filosofian ytimeen jo viitisenkymmentä vuotta sitten. Viimeisen vuosikymmenen aikana useat tahot ovat kuitenkin ilmaisseet tyytymättömyytensä analyttisen metafysiikan metodologiaan – tai sen puutteeseen. Tämä metodologinen keskustelu, jota kutsutaan yleisesti *metametafysiikaksi* tai *metaontologiaksi* on oikeastaan jo yksi metafysiikan alalajeista, tai paremmin: *metatalajeista*. Vaikka edellä julkaistava käänös Mulliganin, Simonsin ja Smithin nykyfilosofian tilaa kritisoivasta artikkelista ei suoranaisesti kommentoikaan *metametafysiikan* nykyklassikoita, artikkelin metafysiikkaa koskevat huomiot ovat tuttuja kenelle tahansa alan kirjallisuutta tuntevalle.

Kritiikin ydin on tämä: jos metafysiikka on ”tiedettä”, sen tulisi olla kiinnostunut ulkomaailmasta ja empiirisistä tieteistä. Mikäli metafysiikka ei ole tiedettä, siihen tulisi suhtautua skeptisesti. Mulligan, Simons ja Smith ovat epäilemättä sitä mieltä, että metafysiikan pitäisi olla tiedettä, joten he eivät juuri paneudu toiseen mainittuun vaihtoehtoon. Tämä vaihtoehto on tosin saavuttanut jonkin verran suosiota viimeaikaisessa metodologisessa keskustelussa. Tyypillisimmin skeptisismi metafysiikan tieteellisestä roolista yhdistyy näkemykseen, jonka mukaan metafysiikka on käsiteanalyysia. Nähdäkseni Mulligan, Simons ja Smith tekevät kuitenkin oikein sivuuttaessaan tämän näkemyksen, sillä viattomimmassa muodossaan se johtaa metafysiikan vesitymiseen: käsiteanalyysi kuuluu pikemminkin kielifilosofian kuin metafysiikan alaan.

Soveltavaa ontologiaa?

Metafysiikan tulisi siis olla tiedettä. Näin ollen sillä on varmasti jokin yhteys empiirisiin tieteisiin. Niiden

metafysiikoiden, jotka jakavat tämän käsityksen, voisi siten odottaa olevan kiinnostuneita empiiristen tieteiden kehityksestä ja yleensäkin ulkomaailmasta. Mulliganin, Simonsin ja Smithin näkemys kuitenkin on, etteivät nykymetafysikot osoita juurikaan kiinnostusta ulkomaailmaan. He viittaavat esimerkiksi John Searlen aloittamaan osittain poikkeittieteelliseen *sosiaalisen ontologian* traditioon, joka on jäänyt verrattain vähälle huomiolle analyttisten metafysiikkojen piirissä. Mainittakoon, että Suomessa sosiaalinen ontologia on silti aktiivinen ala.

Sosiaalinen ontologia ja muut soveltavan filosofian osa-alueet ovat toki tärkeitä – Barry Smith on itse tuotellias tällä saralla – mutta vaatimus analyttisen metafysiikan keskittymisestä soveltavaan ontologiaan on turhan vahva. Onhan selvää, että myös menestyksessä sosiaalinen ontologia vaatii taustalleen systemaattisen *ontologian*. Näin ollen metafysiikan keskeisimpänä tehtävänä voitaisiin pitää kaikkein yleisimmän tason ontologista tutkimusta, jota voidaan soveltuvin osin hyödyntää kaikilla tieteen osa-alueilla. Tällainen perustavien ontologisten kategorioiden tutkimus juontaa juurensa tietysti aristoteelisesta metafysiikasta. Tämä traditio on ilman muuta tuttu myös Mulliganille, Simonsille ja Smithille, vaikka he eivät sitä mainitsekaan¹.

Tieteen ja metafysiikan suhde

Sen sijaan vaatimus tieteellisestä eli empiiristen tieteiden tilan ja tulokset huomioivasta metafysiikasta on syytä hyväksyä. Tässä mielessä kritiikki onkin aiheellista: käsiteanalyysista ja ajatuskokeista ammentava puhtaan intuitiivinen nojatuolimetafysiikka on varsin usein puutteellisesti motivoitua. Tyypillinen ongelma on, että esimerkiksi fysiikkaan liittyvät ajatuskokeet perustuvat klassisen mekaniikan ”biljardipallomalliin” nykyfysiikan sijaan. Eräs *metametafysiikan* kuumimmista kiistanaiheista

Nykyfilosofian vianetsintää

Vuonna 2006 Italian oma laatu-lehti *Topoi* saavutti kunnioitettavan neljännesvuosisadan iän. Akateemisen filosofiamakasiinin toimitus oli usuttanut joukkoa ystäviään ja kollegoitaan pohtimaan, mitä filosofian tulisi olla tai mitä se tulee olemaan. Vuosikerran ensimmäisessä numerossa saatiin lukea puheenvuoroja viisauden rakastamisesta muiden muassa Paul Churchlandilta, Daniel C. Dennettiltä, Hubert Dreyfusilta, John Searlelta, Bas van Fraassenilta ja Slavoj Žižekilta.

Mukaan mahtui myös Kevin Mulliganin, Peter Simonsin ja Barry Smithin akateemisen filosofian nykytilaa luodannut kiistakirjoitus ”What’s Wrong With Contemporary Philosophy?”, jonka käännös julkaistaan tämän numeron sivuilla 69–74. Isosisarensa esimerkistä *niin & näin* pyysi 20-vuotisnumeroonsa kolmelta suomalaiselta filosofilta kommentit tähän pamflettiin. Tuomas E. Tahko, Pauliina Remes ja Susanna Lindberg suostuivat epäkiittoliseen tehtävään ja saivat edustaa kutakin kirjoituksessa määritetyistä ja ruoskituista filosofian osa-alueista. Toimitus kiittää heitä vastauspuheenvuoroista.

”Selvästikään metafysiset teoriat eivät ole empiirisen tutkimuksen piirissä, mutta toisaalta puhdasta nojatuolimetafysiikkaa ei voida pitää hyvänä tieteenä.”

onkin juuri metafysiikan ja tieteen suhde ja erityisesti metafysiikkojen tietämättömyys nykyfysiikasta.

Ehkäpä vaikutusvaltaisin analyysi tieteen ja metafysiikan suhteesta on James Ladymanin ja Don Rossin kirja *Every Thing Must Go*². He vievät kritiikin metafysiikan epätieteellisyydestä astetta pidemmälle ja vaativat metafysiikan täydellistä integroimista fysiikkaan. Ladymanin ja Rossin *naturalistisen periaatteen* mukaan metafysisen teorian arvo mitataan sen perusteella, kuinka hyvin se palvelee tieteellisten – ja erityisesti kaikkein perustavimman nykyfysiikan – hypoteesien yhdistämistä. Mulligan, Simons ja Smith eivät varmasti halua viedä metafysiikan tieteellistämistä näin pitkälle, sillä tästä on hyvin vähän matkaa metafysiikan täydelliseen eliminointiin. Jos vaatimukset tieteellisestä metafysiikasta ja metafysiikan autonomiasta yhdistetään, on vaikeaa nähdä, miten metafysiikka on ylipäätään mahdollista. Selvästikään meta-

fysiset teoriat eivät ole empiirisen tutkimuksen piirissä siinä missä tieteelliset teoriat, mutta toisaalta puhdasta nojatuolimetafysiikkaa ei voida pitää hyvänä tieteenä.

Kohtuullinen naturalismi

Mitä näiden ääripäiden väliin jää? Metafysiikan tulisi olla tiedettä, tai tieteellistä, mutta emme halua, että siitä tulee vain fysiikan renki. Onko antinaturalismin ja äärinaturalismin välillä jokin kolmas vaihtoehto? Onpa hyvinkin: kohtuullinen naturalismi. On selvää, että metafysisiä teorioita ei voida suoraan testata empiirisesti, mutta tästä ei seuraa, että metafysisiä teorioita eli malleja ei voida testata lainkaan³.

Tyypillisesti metafysisiä malleja arvioidaan niiden tekemien ontologisten sitoumusten perusteella. Tämän lisäksi malleja punnitaan erilaisin teoreettisiin kriteerein,

kuten selitysvoiman ja yksinkertaisuuden avulla. Näiden työkalujen käyttö on suotavaa, mutta tämä ei kuitenkaan aina riitä. Miten esimerkiksi tutkitaan, päteekö Leibnizin laki kvanttimekaniikassa? Ovatko kaksi kvalitatiivisilta ominaisuuksiltaan identtistä elektronia myös numeerisesti identtisiä? Teoreettiset hyveet vaikuttavat riittämättömiltä tällaisten kysymysten arvioinnissa. Leibnizin laki onkin yksi esimerkki metafysisestä periaatteesta, jota voidaan tutkia epäsuoran empiirisen testin menetelmällä.

Epäsuoran testin menetelmä toimii eräänlaisena välittäjänä metafysiikan ja tieteen välillä⁴. Se pitää sisällään niin tieteellisten käsitteiden metafysisen tulkinnan kuin myös metafysisien käsitteiden ja hypoteesien soveltamisen parhaaseen tieteeseen. Menetelmä tarjoaa sillan metafysisien ja tieteellisten mallien välillä. Kilpailevista metafysisistä malleista tulee valita ne, jotka vastaavat parhaiten (teoreettisten ja pragmaattisten hyveiden valossa) tieteen tilaa. Tämä on kohtuullisen naturalistisen metafysiikan ydin.

Tällaisen menetelmän ennakkoehtona on näkemys metafysiikan ja tieteen osittain jaetusta tutkimusalasta sekä metodologiasta. Sekä metafysiikan että tieteen saralla tutkimuksen pyrkimyksenä on saatavilla olevan (empiirisen) aineiston, kuten luonnossa esiintyvien säännönmukaisuuksien, ymmärtäminen ja selittäminen. Tutkimuksen lähtökohtana on kartoittaa erilaisia mahdollisia selitystapoja. Tämän modaalisen elementin analysointi on keskeinen osa metafysiikan metodologian tutkimusta. Voidaan todeta, että sekä tieteellinen että metafysisen mallintaminen vaativat taustalleen modaliteettien tietoteorian eli teorian siitä, miten saavutamme tietoa mahdollisista malleista.

Mitä kohtuullinen naturalistinen metafysiikka sitten tutkii? Yhtenä esimerkkinä voitaisiin mainita rajojen ja luonnollisten luokkien metafysiikka – näistä ensimmäisen mainitsevat myös Mulligan, Simons ja Smith⁵. Esimerkiksi erottelu todellisten ja keinotekoisien rajojen välillä on tehtävä, josta voi suoriutua ainoastaan epäsuoran testin menetelmää käyttäen. On runsaasti todistusaineistoa siitä, että luonnossa on todellisia rajoja, jotka eivät ole mieltymystemme, psykologisten rajoitteidemme tai pragmaattisten tarpeittemme tuotteita. Epäsuoran testin menetelmää käyttäen voidaan osoittaa, että meille tutut makrofysikaaliset objektit eivät olisi mahdollisia, ellei joitakin todellisia rajoja – ja täten myös aitoja luonnollisia luokkia – olisi olemassa.

Tämä argumentti perustuu ajatukseen makrofysikaalisen vakauden ehdoista⁶. Tiedämme, että fyysisten objektien mikrorakenne mahdollistaa vakaan makrorakenteen, joten tämän mikrorakenteen on myöskin oltava vakaa. Mikä tämän vakauden mahdollistaa? Molekyylien ja atomien keskinäiset sidokset ovat mahdollisia, koska niiden rakenneosilla, elektroneilla ja protoneilla, on säännölliset (vastakkaiset) sähkövaraukset. Tämän varauksen absoluuttinen koko on niin sanottu alkeisvaraus eli *e*. Kaikki havaitut sähkövaraukset voidaan esittää tämän alkeisvarauksen perusteella. Vaikuttaa siis siltä, että esimerkiksi elektroneit, joiden ominaisuudet on onnistuttu

hyvin täsmällisesti määrittämään, ovat oleellisia makrofysikaalisen vakauden mahdollistamisessa. Tätä empiiristä aineistoa voidaan pitää epäsuorana todistusaineistona elektronien luonnollisen luokan olemassaolosta.

Erinäiset seikat esimerkiksi kvanttimekaniikan tulkintaan liittyen toki monimutkaistavat yllä esitetyn kaltaisia argumentteja, mutta epäsuoran testin menetelmä on riittävän joustava ottaakseen tällaiset seikat huomioon. Tarkasteltavassa tapauksessa ei ole keskeistä, tulkitanko elektroneit aalloiksi vai hiukkasiksi. Riittää, että niillä on joitakin vakaita ominaispiirteitä, jotka mahdollistavat makrofysikaalisen vakauden. Tällaiset ominaispiirteiden ryhmittymät ovat olennaista todistusaineistoa luonnollisten luokkien metafysiikassa.

Epäsuoran testin menetelmää hyödyntäen voidaan myös välttää Mulliganin, Smithin ja Simonsin mainitsema ongelma analyttisestä metafysiikasta puhtaasti formaalina pelinä, erilaisten käsitteellisten pulmien ratkomisena.

Hahmottelemani metafysiikan metodologia tarjoaa vastauksen Mulliganin, Simonsin ja Smithin analyttiselle metafysiikalle esittämiin haasteisiin. Vaikka tämä onkin vain luonnostelma, on helppoa nostaa esiin metafysiikkoja, jotka hyödyntävät tätä metodologiaa käytännössä. Erityisen hyviä esimerkkejä ovat Laurie Paulin ja Ned Hallin tekemä tutkimus kausaatiosta sekä Mauro Doraton ja Matteo Morgantin tutkimus identiteetistä ja individuaatiosta kvanttimekaniikassa ja tieteessä yleisemmin⁷. Tämä ei toki tarkoita sitä, etteikö analyttisen metafysiikan alalla useinkin syyllystyttäisi puhtaasti formaalien pulmien ratkomiseen tai kohtuuttoman yksinkertaistetuilla tieteellisillä ajatuskokeilla leikkittelyyn. Mielestäni analyttisen metafysiikan tulevaisuuteen voidaan kuitenkin suhtautua optimistisesti. Yhtenä merkinä positiivisesta kehityksestä mainittakoon (uus)aristoteelisen metafysiikan kasvava suosio – epäsuoran testin menetelmä on laajasti käytössä tässä traditiossa.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. *Contemporary Aristotelian Metaphysics*. Toim. Tuomas E. Tahko. Cambridge University Press, Cambridge 2012. Erityisesti Peter Simons, *Four Categories – and More*, 126–139.
- 2 James Ladyman & Don Ross, *Every Thing Must Go. Metaphysics Naturalized*. Oxford University Press, Oxford 2007.
- 3 Vrt. L. A. Paul, *Metaphysics as Modeling. The Handmaidens Tale*. *Philosophical Studies*. Vol. 160, 2012, 1–29.
- 4 Epäsuoran testin menetelmä on esitetty artikkelissa Matteo Morganti & T. E. Tahko, *Moderately Naturalistic Metaphysics*. Julkaisematon käsikirjoitus. Ks. myös Matteo Morganti, *Combining Science and Metaphysics*. Palgrave Macmillan, New York 2013.
- 5 Ks. myös Barry Smith & Achille C. Varzi, *Fiat and Bona Fide Boundaries*. *Philosophy and Phenomenological Research*. Vol. 60, No. 2, 2000, 401–420.
- 6 Siivuan argumentin yksityiskohdat tässä, mutta se on julkaistu artikkelissa T. E. Tahko, *Boundaries in Reality*. *Ratio*. Vol. 25, No. 4, 2012, 405–424.
- 7 L. A. Paul & Ned Hall, *Causation. A User's Guide*. Oxford University Press, Oxford 2013; Mauro Dorato & Matteo Morganti, *Grades of Individuality. A Pluralistic View of Identity in Quantum Mechanics and in the Sciences*. *Philosophical Studies*. Vol. 163, No. 3, 2013, 591–610.